

MÓDSZERTANI ALAPVETÉS AZ OROSZ IGEASPEKTUSOK LÉNYEGÉNEK ÉS FUNKCIÓJÁNAK TANÍTÁSÁHOZ *

Dr. BIHARI JÓZSEF

Az aspektus-kategória az orosz ige alapvető grammatikai kategóriája, amely jelen van az ige összes alakjaiban, még az infinitívusban is [1]. Így tehát minden igei állítmányban, pontosabban: az orosz mondatok túlnyomó többségében felmerül az aspektus problémája. A kifogástalan megértésnek és megértetésnek ezért feltétlenül kritériuma az aspektusokban való biztos tájékozottság. Ha tehát a tantervnek megfelelően el akarjuk érni, hogy tanulóink legyenek képesek az orosz nyelvet a megértés és megértetés, egyszóval: a társadalmi érintkezés eszközeként használni, akkor olyan ismeretekkel kell őket ellátnunk az aspektusokat illetően, hogy azokat mind a receptív, mind a produktív nyelvhasználatban alkalmazni tudják. Feladatom éppen az, hogy betekintést nyújtsak az aspektusok tanításának egyik legnehezebb problémájába, nevezetesen abba, hogy milyen módszeres fogásokkal értesük meg tanulóinkkal az aspektusok lényegét és funkcióját (nyelvi szerepét) [2].

Az aspektusok tanítását nálunk több körülmény hátráltatja. Egyrészt vitás a kiindulópont, vagyis nincsen egységes álláspont abban a tekintetben, hogy a magyar nyelvben vannak-e aspektusok vagy nincsenek, másrészt — és ez az előbbiből szükségszerűen következik is — az egyes tankönyvírók és gyakorló tanárok egymástól homlokegyenest különböző módszerekkel igyekeznek tanítani az aspektusokat. A módszerek különbözősége önmagában véve természetesen még nem lenne baj, a tapasztalat azonban azt mutatja, hogy az eddigi módszerek nem bizonyultak eredményeseknek. Ennek igazolására megemlítem, hogy nemrég dolgozatot íratam egy gimnázium IV. osztályában, amelynek a tanulói tehát már közel 8 éve tanulják az orosz. A dolgozat megírásában 28 tanuló vett részt, elkészítésére két teljes óra állott rendelkezésre. Kísérletem célja annak a megállapítása volt, hogy milyen mértékben tudják a tanulók helyesen használni az aspektusokat. Ezért az összefüggő magyar mondatokat tartalmazó szöveget úgy szerkesz-

* Az Egri Tanárképző Főiskola 1964. április 4-i tudományos ülészekán elhangzott előadás.

tettem meg, hogy minél több igealak szerepeljen benne különböző aspektusokban. A feladatban ilyen mondatok voltak:

Amikor tegnap hazafelé mentem, találkoztam Ivánnal az utcán, amikor pedig már otthon voltam, ott találtam levelét az asztalon. Elolvastam. Ebből tudtam meg, hogy Péter holnap eljön hozzám. Amikor kifelé mentem az iskolából, az udvaron találkoztam a postással. Átadott nekem egy levelet. — Általában 8 órakor kelek fel, de ma 7-kor keltem. Anyám már régen nem írt nekem. Eddig még igen gyakran kaptam tőle leveleket. Minden héten írt nekem, de e hónapban csak egy levelet kaptam. Gyorsan megreggeliztem és elmentem a postára. Telefonon beszéltem a mamával. Azt mondta, hogy beteg volt és nem sokára ír nekem egy hosszú levelet. — Mit csinálsz? Tanulom a szavakat. És te már megtanultad? Igen, én már mindent megcsináltam. És mit fogsz este csinálni? Moziba akarok menni. Gyere el hozzám, menjünk együtt. — Anyám ifjúkorában ruhákat varrt. Tegnap megvarrta az új ruhámat. — Amíg te könyveket vásárolsz, itt fogok rád várni. — Péter vett 4 könyvet. Iván állandóan kinyitja az ajtót. — A tanuló helyesen oldotta meg a feladatot. — Várj, mindjárt kinyitom az ablakot.

Összesen 40 igét szerepeltettem, és a magyar mondatok fordítása előtt felirattam a táblára úgyszólván mindazokat az aspektus-párokat, amelyeknek valamelyik tagja a szövegben előfordult, a tanulók feladata tehát szinte kizárólag arra szorítkozott, hogy helyesen válasszák ki a 2—2 ige közül a megfelelő aspektusú igét. Kiderült, hogy a folyamatos igék használata viszonylag jó, főleg a jelen és múlt időben, százalékban kifejezve: 83,17; az összetett jövő idő eltalálásában már gyengébbek (71 % helyes megoldással szemben 29 % a rossz megoldások száma); viszont nagyfokú bizonytalanság mutatkozik meg a befejezett igék alakjainak a használatában, még a múlt időben is, amely pedig jelentésénél fogva is a befejezettségre utal (54 %—46 %). A befejezett aspektusú alakok többi alakjának a használatában a tudásuk közel van a nullához: az egyszerű jövő időt a tanulók 87,5 %-a, a felszólító módot 96,42 %-a, az infinitívuszt pedig 85,71 %-a nem alkalmazta helyesen. A folyamatos aspektus helyes megválasztása %-ban 79,3 (helytelen megoldás: 20,66), a befejezett aspektusú alakoknál viszont 21 % helyes megválasztással 79 % rossz megoldás áll szemben. Ha mindkét eredményt összegezzük, a következő képet kapjuk: 50 % helyes választással szemben 50 % helytelen választás áll fenn, ami azt jelenti, hogy a tanulók az igealakok 50 %-át érthetetlenül fejezik ki, nem is beszélve most a dolgozatokban fellelhető többi grammatikai hibáról, amely legalább olyan mértékben eltorzítja a mondanivalót, mint az aspektusok helytelen használata.

Az általános iskolára vonatkozó jelenleg érvényes tanterv a VIII. osztály anyagául irányozza elő „az orosz igék két változatának (BII/I) megfigyeltetését”, valamint a „folyamatos és befejezett igék fogalmának” a megismertetését. Előbb valóban nehéz is lenne olyan fogalmakkal operálni, amelyek még meghaladják tanulóink értelmi képességét. Viszont az is lehetetlen, hogy a VIII. osztályig csakis az igék

egyik alakja forduljon elő, ha csak nem akarunk véteni a nyelvhelyesség és ezzel együtt az oktatás tudományos színvonala ellen. Tankönyveink úgy tehetnének eleget a tudományosság elvének, hogy az V–VI. és VII. osztály anyagába több aspektuspárt vezethetnének be lexikálisan. Az V. osztály kivételével ez meg is történik: a VI.-ban szerepel: *brosat'* – *brosit'*, *vstavat'* – *vstat'*, *polučat'* – *polučit'*; a VII.-ben: *govorit'* – *skazat'*, *brat'* – *vzjat'*, *sprašivat'* – *sprosit'*, *stroit'* – *postroit'*, *idti* – *pojti*, *otvečat'* – *otvetit'*.

Itt felmerül a kérdés: a folyamatos vagy befejezett igék begyakoroltatására helyezze-e a fősúlyt a tanár? A folyamatos ige mellett szólna az, hogy tanulóink előbb a folyamatos alakokkal szoktak találkozni, az aspektusok lényegének megértéséhez vezető út viszont azt kívánná, hogy a tanulók először a befejezett igéket tanulják meg imitatív úton helyesen használni. Nos: „a nyelvben semmi sincs az ellentétken kívül” – mondja *Ferdinand de Saussure*, vagyis a nyelvi jelet nem a saját tényleges tartalma határozza meg, hanem ugyanolyan rendű más jelekhez való viszonya.

Az aspektusok tanítására vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy az aspektus kategória fogalmának magyarázata és megértetése azon az órán kezdődik, amikor előfordul az első olyan befejezett ige, amelynek folyamatos párját már ismerik a tanulók. Az aspektusok tanításának a VIII. osztályt megelőző osztályok anyagában előforduló igepárokra kell támaszkodnia. Ezzel már meg is mondtuk, hogy hogyan kell módszertani szempontból az V–VII. osztályokban előforduló befejezett igéket (*s'est'*, *kupit'*, *pojti*, *polučit'*, *słomat'* stb.) megtárgyalni: ugyanúgy mint a többi lexikális egységet, minden elméleti magyarázat nélkül. Ezen a fokon ne használjuk még az „aspektus” = „szemlélet” terminust sem. Ha azonban a tanulók maguk vetnék fel a kérdést, hogy mikor kell az egyik, mikor a másik igealakot felhasználni egy cselekvés kifejezésére, akkor nem tekinthetünk el néhány konkrét igepár jelentésének bemutatásától, illetőleg magyarázatától. A magyarázat lehetne ilyenforma: VI. oszt.: *Petr vstavat'* = Péter felkelőben volt, éppen kelt fel stb. *Petr vstal* = Péter felkelt; *Ivan dal jemu kartinu...* = Iván odaadta neki a képet. Igaz, ezt a magyarázatot megnehezíti az, hogy tankönyveink nem az aspektusokból, hanem az ún. *Aktionsart*okból indulnak ki, amelyek azonban az aspektusokkal szemben különböző minőségű cselekvéseket, a valóság különböző jelenségeit jelölő szavak, és így éppen az aspektusok lényegéről terelik el a figyelmet [3]. A VI. osztály 12. leckéjében „*dajut*” *Aktionsart*-i jelentésben fordul elő („szoktak adni”), és a *vstavat'* – *vstat'*-nál is az ismétlődés és egyszeri jelentés van szembeállítva (11. és 16. lecke), ugyanígy a *brosat'* – *brosit'*-ban is (4. és 10. lecke), pedig ebben a jelentésben nem aspektuspár a két ige. Ebből az következik tehát, hogy a tankönyvek szövegeit kellene megújítani, revideálni. Az idejétmúlta, elavult magyarázatokat fel kell adnunk! Az aspektológiában még rengeteg a vitatott kérdés, de hogy az aspektus és az *Aktionsart* két különböző dolog – ebben ma már az egész nyelvtudomány egységes álláspontot foglal el [4].

A cselekvés lefolyásának, végrehajtásának módja (egyszeri – ismétlődő; mozzanatos – tartós, kezdő – rezultatív stb.) egyelőre nem tárgya az orosz nyelv oktatásának. A tanárnak azonban minél mélyebben meg kell ismerkednie e fogalom körével, hogy maga is világosan lássa és tanítványaival is világosan tudja megértetni, hogy a cselekvés (történés, állapot, lét) az, ami végbemegy, az aspektus pedig azt fejezi ki, hogy a beszélő lefolyásában vagy egészében figyeli-e azt, ami végbemegy.

Azt szoktuk mondani, hogy az egyszeri befejezett cselekvést a befejezett aspektus fejezi ki, e mondatban: *včera a čital roman mégis folyamatos aspektus van, pedig egyszeri cselekvés is, véget is ért, tehát befejezett a cselekvés.* Már tehát az első lexikai magyarázat is csak a dolog lényegére mutathat rá. A kiindulópont tehát nem az, hogy a *vsťal* = felkel, *vsťaval*, *vsťaju* = szoktam felkelni, vagy *dal* = adott, odaadta, *daval* = szokott adni igepárokat Aktionsart-i jelentésükben mutassuk be, mert így ezek két-két külön igét alkotnak, pedig az aspektus-párokra éppen az jellemző, hogy egy igének két alakját képviselik (*otkrývav* – *otkrýl* – ahol a cselekvés mindkét esetben ugyanaz, csak hogy az egyik esetben a cselekvést folyamatában, a másik esetben egészében szemléljük). Ezért az előkészítéshez olyan mondatokat kell a tankönyveknek adniuk, amelyekből a két aspektus jelentésének ellentéte könnyen érzékelhető. Valahogy így:

Čto delaet učitel'? On rasskazyvavet skazku.

A teper'? On vse ješče rasskazyvavet.

A teper' on ješče rasskazyvavet? Net, on uže rasskazal vsju skazku.

Vagyis már az első lexikai magyarázat sem hangsúlyozhat mást, mint a lényegét: hogyan szemlélünk egy cselekvést – folyamatában-e, avagy egészében. A tanításnak ezen a fókán azonban az ilyen magyarázatok természetesen még csak vázlatosak, mert a fontos itt csak az, hogy a tanulók konkrét mondatok alapján gyakorlatilag sajátítsák el főleg a befejezett igéket. Ha a tanulók ez igék önálló használata közben hibákat követnek el, a tanár csak gyakorlatilag lépjen közbe, a szükséges alakot megnevezve javítsa ki a tanulót, és ismételtesse el vele most már helyesen a szóbanforgó mondatot.

Az aspektusok megértésének és helyes használatának előfeltétele, hogy a tanulók: 1. legyenek tisztában az aspektusok lényegével és funkciójával, 2. a két aspektusból képezhető időalakok rendszerével és 3. legyenek jártasak a szuffixumok, prefixumok stb. útján képzett aspektusok felismerésében.

Az aspektusok tanításának szakaszolása és a gyakorlatok rendszerének kidolgozása meghaladja ez előadás kereteit, és a mai – éppen kicserélés alatt álló – tankönyvek nyelvi anyaga alapján nem is volna célszerű. Itt e sok éves oktatási folyamatnak csupán fontosabb állomásait jelölhetjük meg.

Az indukció-bázis gyűjtése az általános iskola VI–VII. osztályában folyik. E két év folyamán konkrét példák jelentésének elemzésé-

vel vezetjük rá a tanulókat az „egész cselekvés” és a „cselekvés folyamata” ellentétének megértésére.

A VIII. osztályban az első magyarázat és az azt követő gyakorlatok célja az aspektusok lényegének és funkciójának megértetése aspektus-párok *múlt idejű* formáin. Az első magyarázatot kívánatos már az első hetekben megtartani. Csak így lehet elegendő alkalmunk a gyakorlásra. A VIII. osztály második felében ugyanis minden tanulóknak meg kell tudnia magyarázni a hallás után vagy olvasás útján megértett mondatban szereplő aspektus jelentését, s meg kell indokolnia az aspektus használatát a maga kimondott vagy leírt mondatában.

Erre az alapra épül és évről évre koncentrikusan bővül az aspektusok tanítása a középiskolában.

Az I. osztályban tovább mélyítjük a két aspektus lényegének és funkciójának megértését *jövő idejű* példákon.

A kellő megértés bizonyítéka az lesz, ha a tanulók maguktól jönnek rá, hogy az aspektus-ellentét a jelen időben képtelenség; hogy a jelen idő feltételezi a folyamat szemlélését, vagyis jelenidőt csak folyamatos igével tud kifejezni az orosz.

Ekkor következik a két aspektus időrendszerének magyarázata és az időalakok használatának gyakorlása (I. félév).

A következő lépés az aspektusok felismerése készségének kialakítása. A középiskolás tanulónak ti. nem alkotni kell tudnia adott ígéhez aspektus-párt, hanem a megtanult igék aspektusát kell felismernie hallás után, illetőleg csendes (= szintetikus) olvasás közben, és helyesen alkalmaznia szóban és írásban. Ezért az aspektusképzés magyarázatában nem arra a kérdésre keresünk választ, hogyan képezünk adott ígéhez más aspektusú igét, hanem arra, hogyan ismerjük fel egy adott (tanult, majd új) ige aspektusát. Ennek a magyarázatnak konklúziója:

1. Az alapigék kevés kivétellel folyamatos aspektusúak (az előfordult kivételek: *stat'*, *dat'*, *sest'*, *kupit'*, *rešit'* stb.)
2. Az előképzős alapigék túlnyomó többségben befejezett aspektusúak; (az addig előfordult kivételek: *sostojat'*, *sočuvstvovat'* stb.)
3. Az *-yva - (-iva -)*, *-va-*, *-a-* utóképzős előképzős igék folyamatos aspektusúak.
4. A *-nu-* képzős igéknél a jelentés igazít el: a mozzanatos cselekvést jelentők befejezett aspektusúak, a valamely állapotba való átmenetet jelentők és 4 (*gnut'*, *l'nut'*, *tonut'*, *tjanut'*) ige folyamatos szemléletű.

Az aspektusképzés harmadik lépcsőjével nem foglalkozunk, legfeljebb előforduló példákkal kapcsolatban térünk ki rá (*pozakryvat'*)

Ezt a magyarázatot a középiskola I. osztályában a második félévben már megtarthatjuk az addig gyűjtött anyag alapján. A magyarázat órájától kezdve állandóan gyakoroljuk a jelentés és forma együttes felismerését és használatát az automatizáltság fokáig, amelyet a II. osztályban kell elérnünk. A II. osztályú tanulónak már automatikusan kell pl. folyamatos alakot használnia a jelen idő kifejezésére;

automatikusan kell tudnia múlt vagy jövő időket tartalmazó elbeszélő szöveget átalakítani átképzeléses jelenre és viszont.

Az egyszerű jövőnek „szokásos”, valamint „mozzanatos jelen” jelentésére csak előforduló példák esetén térünk ki.

Hogy a múlt és jövő idők aspektusa mennyiben függ az ige jelentette cselekvéstől, az orosz nép szemléletmódjától és mennyiben a beszélőtől magától, arra fokozatosan vezetjük rá a tanulókat előforduló konkrét példák taglalása útján. Már az I. osztályban kezdjük megértetni, hogy a lét, az állapot, a képesség (*suščestvovat'*, *nachoditsja*, *sidet'*, *Ivan choroso čitaet*) csak folyamatukban szemlélhető „cselekvések”, s ezért az ilyen jelentésű folyamatos igéknek nincs befejezett párjuk. Hasonlóképpen már az I. osztályban kezdjük rávezetni a tanulókat annak belátására, hogy:

a) a mozzanatos cselekvés nehezen szemlélhető folyamatában, s ezért nincs sok egy-aspektusú befejezett igének folyamatos párja:

b) viszont az ismétlődés mint folyamat nehezen szemlélhető egészében, ezért az ismétlődést jelentő igéknek ritkán alakult ki a befejezett párja (*zakryvat' okna* — *pozakryvat' okna*).

Az I. osztályban tanítjuk meg szabályképpen azt is, hogy az orosz folyamatos igék egyaránt szolgálnak az egyszeri és ismétlődő cselekvés kifejezésére.

A II. osztályban már világosan kell látnia minden tanulónak, hogy egészében is, folyamatában is csak a kezdődéssel, lefolyással és végződéssel bíró cselekvés szemlélhető. Ilyen esetekben valóban a beszélőtől függ, hogy a cselekvés folyamatára vagy egészére összpontosítja-e figyelmét, ha csak a szövegösszefüggés vagy az orosz nép századok folyamán kialakult gondolkodásmódja nem korlátozza függetlenségét. A múltban egymást váltó eseményeket, jelenségeket többnyire, a mellékmondati cselekvés előidejűségét mindig befejezett szemléletű alakokkal *kell* kifejezni. Tiltás esetén folyamatos, figyelmeztetéskor befejezett szemléletű felszólító módot használ az orosz a tagadó szó után. (*Ne govorite etogo sestre!* — *Ne skažite etogo sestre!*)

Ugyancsak a II. osztályban feladatunk csoportokba foglalni az addig előfordult egy (csak folyamatos, illetőleg csak befejezett) és két aspektusú igéket. S itt kell elsajátíttatni a tanulókkal az aspektusok személyragos alakjairól tanultaknak az igenevekre való alkalmazását.

A mozgást jelentő ige párok előképző nélküli alakjainak jelentését az általános iskolában kezdjük megértetni a tanulókkal az éppen előforduló igéken. Ez a magyarázat tovább folyik a középiskolában. Itt már az I. osztályban kezdjük gyűjteni a mozgást jelentő igék aspektuspárjait, s ezeknek alapján a II. osztályban levonatjuk a mozgást jelentő 6 ige pár (*vezti* — *vozt'*, *idti* — *chodit'*, *vesti'* — *vodit'*, *gnat'* — *gonjat'*, *letet'* — *letat'* *nesti* — *nosit'*) előképzős alakjainak aspektus képzésére vonatkozó szabályt.

A III. és IV. osztályban tovább folytatjuk az automatizálást, s az addig szerzett ismereteket kiegészítjük néhány újabb szabállyal, s igyekszünk ezeket az újabb ismereteket is minél jobban automatizálni. (Az egyidejűség és előidejűség kifejezése az összetett mondatok tag-

mondataiban, valamint a mondatok egymásutánjában; a folyamatos és befejezett határozói igenevek használata; a melléknévi igenevek idő- és időviszony-jelentései stb.)

Az aspektusok tanításának itt vázolt rendjénél elképzelhető talán célszerűbb szakaszolás is. Akármilyen sorrendben tanítjuk is azonban az aspektusokra vonatkozó ismereteket, a magyarázat előtt mindig kellő mennyiségű anyagot gyűjtünk az indukcióhoz, a magyarázat órája után pedig addig gyakoroljuk az új ismeretet, amíg nem automatizálódik.

A gyakorlatok típusai: 1. az általános iskolában: az aspektus alak felismerése és jelentésének magyarázata hallás és olvasás után; fordítás magyarra, majd oroszra; szövegkiegészítés; kérdés – felelet;

2. a középiskolában ezeken a gyakorlatokon kívül az I–II. osztályban elbeszélő szöveg átültetését végeztetjük a múltból a jelenbe, illetőleg jövőbe és viszont; a III–IV. osztályban megtoldjuk e gyakorlatokat elbeszélő tartalmú rövid monológokkal.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért kell megelőznie az aspektusok lényegével és funkciójával való megismerkedésnek az aspektusképzést, az aspektusok formális jegyeinek az ismeretét. A döntő itt az, hogy a magyar tanulóknak nem az aspektusok képzése okoz nehézséget, hanem az aspektusok lényegének a megértése. Nekik meg kell tanulni aspektusokban gondolkodni – ez itt a döntő feladat. Hírbás tehát az a gyakorlat, amely az aspektusok lényegének és funkciójának vázlatos megismertetése után rögtön rátér az aspektusképzés minden fajára és a tanítás súlypontját arra helyezi, hogy a tanulók az erre vonatkozó szabályokat megtanulják. Ha az aspektusok lényegébe való bevezetést egybekapcsolnánk az igepár formális különbségeinek a megismertetésével vagy éppen ebből indulnánk ki, akkor megnehezítenénk tanulóinknak az aspektus-kategória megértését vagy hamis gondolatokat ébresztenénk bennük. Ebben az esetben tanulóink könnyen a prefixumos vagy prefixum nélküli, illetve szuffixumos igék közti különbségben látnák az aspektusok lényegét, nem pedig abban, hogy a beszélő figyelme mire irányul, és könnyen hajlandók lennének az aspektus lényegét a lexikális jelentésváltozásokkal azonosítani. Így jár el pl. dr. Horváth Gedeon, amikor Az igeszemlélet tanítása az általános iskola VII. osztályban c., egyébként sok jó gondolatot is tartalmazó cikkében (INyT, 1962. 4.) elsősorban az aspektusok formális jegyein keresztül igyekszik elvezetni a magyar tanulót az aspektus lényegének a megértéséhez, abból a még nem eléggé megalapozott tételből indulva ki, hogy a magyar igekötők általában aspektus értékűek (*tanultam* – *megtanultam*, *írtam* – *megírtam*, stb.).

Azon ugyan egyelőre még lehet vitatkozni, hogy a fent idézett igepárok: *tanultam* – *megtanultam*, *írtam* – *megírtam* stb. azonosíthatók-e bizonyos szempontból az orosz *učit'sja* – *vyučit'sja*, *pisat'* – *napisat'* igepárokkal aspektus szempontjából, kiindulópontul véleményünk szerint mégsem használhatók fel, mert a magyar nyelvre elsősorban nem az ún. üres igekötők a jellemzők, hanem éppen azok, amelyek megváltoztatják az alapige lexikai jelentését: *nézni* – *elnézni*,

járni — *kijárni*, stb., viszont az orosz aspektuspár azonos szemantikai jelentés mellett különböző grammatikai funkciót tölt be. Az orosz ige-aspektus tehát — mint már említettük — tiszta grammatikai kategória [5].

A magyar igekötős igék jó szolgálatot tesznek az orosz befejezett aspektusú igék fordításánál, sokszor segítenek közelebb jutni az aspektus fogalmának megértéséhez, de magát az aspektus fogalmát, az aspektus jelentését mindenképpen magyaráznunk kell, annál is inkább, mert az igekötők aspektus jelentéséről a tanulók a magyar órákon mit sem hallanak.

Mielőtt azonban az aspektusokra vonatkozó további részletkérdésekre térnénk át, fel kell idéznünk ismét a nyelvtudomány mai álláspontját az aspektusok lényegéről és funkciójáról, nemcsak azért, mert így elkerülhetjük a tudománytalan, hamis magyarázatokat, hanem azért is, mert így egyszersmind megteremtjük azokat az előfeltételeket, amelyeknek alapján módszertanilag helyes úton és tanulóinknak is hozzáférhető formában közvetíthetünk ismereteket az aspektusokról.

Itt van mindjárt az a kérdés, hogy miért van szüksége az oroszoknak a legtöbb cselekvés kifejezéséhez két igére, amelyek szemantikai jelentése azonos, de grammatikai funkciója különböző és ami éppen az aspektus grammatikai eszközében jut kifejezésre.

A beszélő aszerint, hogy az egyik vagy másik aspektust (vö. latin: aspektus = rátekintés, szemlélés) alkalmazza, a szóbanforgó cselekvéssel szemben meghatározott nézőpontot foglal el és így azzal kapcsolatban egy bizonyos szemléleti mód jut kifejezésre nála. Eképpen a beszélő a hallgató számára egy egészen meghatározott képet alakít ki a cselekvésről, amelyben ő csakis az aspektus révén a cselekvésnek azokat a jegyeit emeli ki, amelyeket ő a közlése szempontjából lényegeseknek tart.

Vizsgáljuk meg a következő példákat: „*Prodavec pokazal Antonu i Tamare knigi. Deti vybrali knigi. Tak oni kupili podarki dlja rodi-telej.*” E mondatokban a befejezett ige a mutogatás, válogatás és vásárlást jelölő cselekvésnek körülhatároltságát emeli ki és a hallgató (illetve olvasó) figyelmét erre a jegyre irányítja. Emellett fontos, hogy a befejezett aspektus — ellentétben azzal, ahogy olykor magyarázzák — nem egyszerűen azt a tényt fejezi ki, hogy a cselekvés befejeződött, véget ért. A beszélő a befejezett aspektus által sokkal inkább a cselekvés kezdetét, folyamatát és végét, befejezését egységnek fogja fel, azaz a cselekvés mint zárt egész lebeg a szeme előtt. A beszélő ugyanakkor a cselekvés fölött, mintegy azon kívül áll és ezzel áttekinti az egészet határaival, kezdetével és végével együtt. A befejezett aspektus alapvető jegye tehát az, hogy a beszélő a cselekvést a maga egészében szemléli, illetve akarja szemléltetni, érzékeltetni [6].

A befejezett aspektusnak ez a jelentése természetesen azzal jár, hogy gyakran a cselekvés befejeződésének és ezzel együtt a végrehajtásának a mozzanata nyomul előtérbe, mint pl. ebben a mondatban: „*My dojechali do goroda.*” A cselekvés végrehajtása, bevégeztsége

tehát a befejezett aspektus fő jegyéből levezetett másodlagos ismerető jegy.

Ezzel szoros összefüggésben sok esetben a befejezett igék rezultatív jellege is kidomborodik, és ezért van az, hogy néha a befejezett igék használatának alapvető kritériumát éppen az eredmény jelölésében látjuk. A cselekvés végrehajtása, befejezése a cselekvés eredményének a képét idézi fel olykor; például ebben a mondatban: „*Ja rešil zadaču*” — nyilván a feladat megoldása lebeg szemünk előtt: a feladatot megoldottam. Itt a cselekvés körülhatároltságának egy sajátos megjelenési formájával állunk szemben, úgyszólván egy kísérőjelen-ségével: az eredmény a cselekvés határán van, bevégezése és eredménye ténylegesen egybeesik, bár megjegyzendő, a „*rešit*” önmagában nem fejezi ki azt is, hogy a megoldás helyes [7].

A befejezett igék rezultatív jellegének erős kidomborodása abban is visszatükröződik, hogy befejezett tranzitív igéket rendszerint csak akkor használhatunk, ha ugyanakkor megnevezzük a közvetlen tárgyat, illetve az az összefüggésből kiérthető. Mondhatjuk ugyan: „*Včera ja pisal i čital*”, de ha ez igéknek a befejezett aspektusát vesszük, akkor feltétlenül ki kell tenni a tárgyat is. Pl.: „*Včera ja napisal pis'mo i pročital stat'ju*” [8].

Hogy azonban a cselekvés bevégzettsége vagy eredménye a befejezett aspektusnak nem döntő jegye, látható abból, hogy a körülhatároltságot a cselekvésnek egy bizonyos szakaszára is korlátozhatjuk. Ilyen típusú befejezett igék pl.: *zapet'*, *zašumet'*, *zakričat'*, stb., ahol a hallgató figyelme a cselekvés folyamatának a körülhatároltságára irányul, pl.: *Rebjata zapeli pesnju. More zašumelo*. E példákban az éneklés, zúgás kezdetét tekintjük lezárt, egészbeni folyamatnak [9]. A cselekvés szakaszának körülhatároltsága van meg az ilyen típusú igékben is, mint: *pogovorit'*, *počitat'*, *posidet'*, *poguljat'*, amelyeknek a jelentése „egy keveset beszélni, olvasni, ülni, sétálni”. Pl.: *My posideli; Vanja počital, a my pogovorili o tom i sem*. Itt a cselekvés rövid időtartamát emeltük ki és szemléljük egészként, míg a cselekvés bevégzettsége újra nem játszik semmilyen szerepet [10].

A befejezett aspektus jellemzéséről összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy valamennyi részjegye: a befejezettség, az eredményre törés, a cselekvés folyamatának a körülhatárolása vagy a cselekvés rövid időtartamának kifejezése levezethető az alapjegyből, vagyis abból, hogy a beszélő a cselekvést a maga egészében, totalitásban fogja fel.

Amíg mint láttuk, a beszélő a befejezett aspektus használata által a cselekvést világos jegyekkel jellemzi, a folyamatos aspektus használatánál lemond a cselekvés effajta ismertetőjegyéről. Ezekben a mondatokban: „*Prodavec pokazyval Antonu i Tamare knigi. Deti vybiralí knigi. Tak oni pokupali podarki díja roditelej*” a cselekvés körülhatároltságának a kérdése, mondjuk azáltal, hogy az befejezést nyert, vagy az eredmény kérdése a beszélő szempontjából pillanatnyilag lényegtelen, közömbös, ezért közlésében ezeket a problémákat nyitva hagyja. Ő közlésével sokkal inkább arra a tényre akarja a hallgató (vagy olvasó) figyelmét irányítani, hogy a kereskedő a könyvek eladásával

volt éppen elfoglalva, azzal, hogy a gyerekeknek könyveket mutasson és hogy a gyerekek a könyvek keresésével és az ajándékok vásárlásával voltak éppen elfoglalva.

A folyamatos aspektus esetén a beszélő úgyszólván a cselekvés folyamatába helyezi magát, és ezzel azt a látszatot kelti, mintha a cselekvés határait nem tekintené át. Annak, hogy lemond a cselekvés körülhatároltságának a jegyéről, az a következménye, hogy a hallgató (vagy olvasó) figyelme magára a cselekvésre koncentrálódik, s ezáltal a cselekvés folyamata lép előtérbe. Nem úgy van tehát, hogy a folyamatos aspektus a befejezett aspektussal ellentétes jegyet emeli ki, tehát, hogy a cselekvés körülményhatároltságát hangsúlyozza, hanem a cselekvés határaitól nem mond semmit.

Pótlólag még azt mondhatjuk el a folyamatos aspektusról, hogy rá nézve a befejezett aspektus jegyeinek a hiánya a jellemző. E jegyek hiányából pedig az következik, hogy a cselekvést a maga lefolyásában szemléljük.

Az aspektusok lényegének és alapfunkcióinak jellemzéséből első végkövetkeztetésként azt szűrhetjük le, hogy az aspektuskülönbségek tudatosításánál a befejezett aspektusból kell kiindulnunk a tanításban, mert jegyeinek a tisztázása előfeltételét képezi a folyamatos aspektus megértésének.

A beszélőnek megvan tehát az a lehetősége az aspektusok használatánál, hogy válogathat két nézőpont között. Ebből ered az a mindig ismételten felbukkanó érv, hogy az aspektusok használata ennél fogva „szemlélet kérdése” csupán, és éppen ezért nem érdemes a tanítás folyamán erre sok fáradságot és időt fordítani. Ez a vélemény az aspektusokkal kifejezett közlések sokat emlegetett szubjektív jellegének hamis értelmezéséből táplálkozik. Ez az ún. szubjektivitás ugyanis semmi esetre sem jelenti azt, hogy a beszélő önkényesen választhatja ki magának a nyelv kifejező eszközeit. Az alább következő sorokban megpróbáljuk ezt bizonyítani [11].

Az ember véleményeiben, ítéleteiben mindig csak az objektív valóság bizonyos összefüggéseit tükrözi vissza és nyelvi formában közli azokat más emberekkel. Tehát minden nyelvi közlés az objektív valóság tényei közül csak azt választja ki, amelyet a beszélő az adott pillanatban éppen lényegesnek tart acélból, hogy hallgatója őt megértse.

A cselekvéseket általában kétféleképpen szemlélhetjük. Ennek a nyelvi kifejezésére az oroszoknak éppen az igeaspektusok révén differenciált nyelvi kifejezőeszközök állnak rendelkezésére, amelyeket az oroszul beszélőnek minden egyes ige használatánál mérlegelnie kell, vagyis ő a cselekvés differenciált szemléleti módját mindenestre érvényesíti a nyelvi közlésben. Ennyiben mondhatjuk, hogy az orosz „aspektusokban gondolkodik”. Ez nemcsak a beszélő saját közlésére vonatkozik, hanem azt is jelenti, hogy minden egyes, mások által használt igehez is szinte „odaértjük” az aspektust. Ezért az aspektusok minden nyelvi megfogalmazásban relevánsak, vagyis a közlés jelentése szempontjából lényegesek. Ebből következik, mint ahogy ezt már említett-

tük, hogy az aspektusok használatának elsajátítása az orosz nyelven való kifogástalan érintkezés szempontjából feltétlenül szükséges.

Ami mármost az aspektushasználat állítólagos szubjektivitását illeti, következetesen különbséget kell tennünk egyrészt a beszélőnek a reális cselekvésre vonatkozó nézőpontja és ezzel együtt a gondolat megválasztása, másrészt e gondolat kifejezését megvalósító nyelvi eszköz megválasztása között. E két mondatnak pl.: „*Ja včera pisal pis'mo*” és „*Ja včera napisal pis'mo*” ugyanaz az objektív tény képezheti alapját, azaz, hogy a levélírás tevékenységét műveltem és közben elkészítettem egy levelet. Ha azonban én a hallgatóm figyelmét a cselekvésem módjára akarom irányítani, mert az adott pillanatban részemre az a fontos, hogy ő megtudja: írással, nem pedig olvasással vagy más valamivel voltam elfoglalva, akkor az ige folyamatos aspektusát *kell* használnom. Ellenben ha a beszédpartnerem figyelmét arra a tényre akarom irányítani, hogy miután egy bizonyos ideig írtam, elkészült egy levél, akkor benne csakis az ige befejezett aspektusának használata esetén alakulhat ki ilyen képzet.

Az tehát, amit a beszélő szabadon választhat meg, mint láttuk, az az ő nézőpontja és ezzel együtt közlésének a tartalma. Ha azonban a beszélő már egy bizonyos nézőpontot elfoglalt és így közlésének tartalmát meghatározta, akkor a nyelvi alakra vonatkozóan nincs már többé választása: most már a két aspektus közül csak az egyiket választhatja. Szubjektív feltételektől tehát csak az függ, ami még nem öltött nyelvi formát — a gondolat; ennek a gondolatnak a nyelvi kifejezését azonban az aspektus objektív törvényszerűséggel valósítja meg. Sőt: az orosz nyelv és az orosz szemléletmód, gondolkodásmód még további gátakat is vet a szubjektivitásnak: hiába szemléli a beszélő lefolyásában a mozzanatos cselekvést, nem tudja oroszul kifejezni, mert az orosz nép nem szokta meg ezt a szemléletet és nem fejlesztette ki a kifejezéséhez szükséges nyelvi formát. (Az oroszban pl. a *letet'*-nek nincs és nem is lehet mozzanatos alakja, de a magyarban viszont van: *röppen*.) Vagy más szavakkal: aszerint, hogy a beszélőnek mi a szándéka mondanivalójával, mit akar hallgatójával közölni, törvényszerűen csak az egyik vagy csak a másik aspektust veheti igénybe [12].

E meggondolásokból következik, a tanításban nem annyira annak a megvilágítására kell törekednünk, hogy az oroszban aszerint, milyen nézőpontot foglalunk el egy cselekvéssel kapcsolatban, *két különböző* aspektussal *lehet* azt kifejezni, hanem inkább azt kell megértetnünk tanulóinkkal, hogy aszerint, milyen képzetet akarunk kialakítani egy cselekvésről hallgatónkban, az ígét *egy meghatározott* aspektusban *kell* használnunk. Más szavakkal: az aspektusok lényegének és funkciójának megértésére vonatkozó érzéknek és az aspektushasználat képességének kialakításánál a vezető szempont mindenekelőtt az legyen, hogy milyen hatást kívánunk gyakorolni, hogy a hallgatóban — olvasóban milyen képzetet akarunk kelteni a cselekvéssel kapcsolatban.

Az alábbiakban felvázolunk néhány módszertani alapelvet az aspektusok kezdeti tanításához, amelyeknek a segítségével tanulóink

eljuthatnak az aspektusok lényegének és fő funkcióinak a megértéséhez.

Az első magyarázat órájának elején felhívjuk tanulóink figyelmét arra, hogy most az orosz ige egy fontos sajátosságával fogunk foglalkozni, amelyet nagyon jól kell ismernünk, hogy helyesen megértsük magunkat a szovjet emberekkel. Mindenekelőtt emlékezetükbe idézzük azokat az igepárokat, amelyekkel tanulmányaik folyamán már eddig is megismerkedtek, és ezzel már exponáltuk is az óra problémáját, hiszen felmerült a kérdés, mi célból vannak az oroszban kétalakú igék, ún. ige- vagy aspektuspárok. Véleményünk szerint legjobb, ha olyan példamondatokból indulunk ki, amelyekben a szembeállított mondatokat csupán az aspektus különbözteti meg egymástól: *rabočije vypolnjal plan — rabočije vypolnili plan; my provodili leto prekrasno — my proveli leto prekrasno; vesna nastupala — vesna nastupila; v etot zal nikogo ne puskali — v etot zal nikogo ne pustili*. Felolvassuk tanulóinknak e mondatokat a tábláról, majd lefordítatjuk velük és rávezetjük őket arra, hogy bár a magyarban a szembeállított mondatok fordítása ugyanaz, az orosz mégis két különböző igét használ a szóban forgó cselekvés kifejezésére. Következésképpen az igéknek ez a választéka az oroszban valamely olyan kiegészítő jelentést kell hogy kifejezzon, amellyel a magyar igék nem vagy legalábbis nem mindig rendelkeznek. Most vetjük fel tehát azt a problémát, hogy milyen feladatokat kell betöltenie az igék párosságának az oroszban és hogy az egyik vagy másik ige használata milyen sajátos értelmet kölcsönözhet a szóban forgó mondatnak.

Amíg mostanáig az órát a párbeszédes forma jellemezhetette, a továbbiakban, amikor az aspektusok lényegével és alapfunkciójával akarjuk megismertetni tanulóinkat, a tanárnak mint magyarázó személynek kell szükségszerűen előtérbe nyomulnia, mivel az a körülmény, hogy a magyarban nincs meg úgy az aspektus-kategória, mint az oroszban, nem teszi lehetővé, hogy a tanulók önállóan helyes következtetésekre jussanak.

E dolgozatunk elején közölt példamondatainkból (indukciós bázisunkból) kiindulva a következő magyarázatot kell adnunk tanulóinknak:

A beszélő a két ige segítségével ugyanarról a cselekvésről úgy szólván két különböző képet vetít elénk. E mondatokból: „*Prodavec pokazal Tamare i Antonu knigi. Deti vybrali knigi. Tak oni kupili podarki dlja roditelej*” mintegy olyan képet kapunk, hogy mi a cselekvések fölött, illetve azokon kívül állunk, ezért átfogjuk azokat elejüktől végig, és következésképpen tudjuk azt is, hogy milyen eredményekre vezettek. A cselekvés körülhatároltan, zárt egészként áll előttünk. Tudjuk tehát, hogy a kereskedő a gyerekeket érdeklő összes könyveket megmutatta nekik, hogy a gyerekek megtalálták a kívánt könyveket, és megvették az ajándékokat. Mivel pedig ezek az igék legtöbbször a cselekvés befejezettségére is rámutatnak, ezért „befejezett” [13] igéknek nevezzük őket.

E mondatokban: „*Prodavec pokazyval Tamare i Antonu knigi.*

Deti vybirali knigi. Tak oni pokupali podarki dlja roditelej” a beszélő számára a cselekvés körülhatároltsága és zártsága és ezzel együtt a befejezettsége vagy eredménye nem fontos. A beszélő azt akarja kifejezni, hogy a kereskedő a könyvek mutogatásával foglalkozott, hogy a gyerekek könyveket keresgéltek, hogy megajándékozzák velük szüleiket. Ez igék alkalmazása által a beszélő az egyes cselekvések *lefolyására* irányítja figyelmünket; ezzel szemben körülhatároltságukról, eredményükről, befejezettségükről nem tudunk meg semmit. Ezért hívjuk ezeket az igéket „befejezetlen” vagy „folyamatos” [14] igéknek. Mivel az orosz igék megmutatják, hogy a beszélő hogyan szemlél, illetve akarja, hogy szemléljenek egy cselekvést, szokás az igék „szemléletmódjáról” vagy idegen szóval az igék aspektusáról (oroszul: *vid-jéről*) beszélni.

Ha tehát a beszélő a hallgatója figyelmét a cselekvés körülhatároltságára, legtöbbször befejezettségére vagy eredményére akarja irányítani, kénytelen az ige befejezett aspektusát használni. Ha ellenben hallgatója figyelmét a cselekvés lefolyására akarja irányítani, akkor kénytelen az ige folyamatos aspektusát használni. Ehhez természetesen fontos tudni azt, hogy az egyes igepárok melyik alakja a befejezett és melyik a folyamatos aspektusú.

Az indukciós bázis mondatai tehát arra valók, hogy segítségükkel megtegyék tanulóink a döntő lépést az aspektusok bevezetésében, hogy megtudják: az aspektusok alkalmazásával egy sajátos szemléletmód jut nyelvi úton kifejezésre, amelyhez teljesen hasonló eszközök a magyar nyelvnek nem mindig állnak rendelkezésére. Itt kitérhetünk röviden arra, hogy mennyiben aspektus jelentések hordozói néha a magyar igekötők is.

Az aspektusok tanításának kezdő időszakában az egymástól csak aspektusokban különböző, különben azonos szövegű mondatok azt a célt szolgálják, hogy a tanuló lássa, az adott esetben csakis a szemléletmódtól függ az egyes aspektusok használata, ezért a tanításnak ezen a fokán az olyan differenciáló határozó szavak bevezetéséről mint *často*, *vdrug* stb. még lemondhatunk. Az egyes párhuzamos mondatok jelentésének megkülönböztetésénél tehát kizárólag az egyik vagy másik aspektus használata a döntő, és ettől az elvtől nem kell eltérnünk akkor, amikor önállóan állítunk össze példákat az aspektusok lényegét megismertető első órák anyagához. Ha a folyamatos igékkel kapcsolatban bevezetnénk a *často*, *inogda*, *každyj den'* stb. határozószavak, a befejezett igékkel kapcsolatban pedig a *vdrug*, *v konce koncov*, *odin raz* határozószók alkalmazását, ezzel csak azt érnénk el, hogy e határozószókkal, amelyek különben később, különösen a gyakorló órákon alkalmasak lesznek arra, hogy kidomborítsák az aspektusviszonyokat és megkönnyítsék tanulóinknak az aspektusok használatát, elterelnénk figyelmüket az aspektusok lényegéről, és ezért nem ajánlatos belevonni azokat az alapvető indukciós bázisba.

Még nagyobb jelentőségű az a követelmény, hogy az indukciós szövegben feltétlenül múlt időben álljon mindkét aspektus. Ezzel elejét vehetjük annak a hamis végkövetkeztetésnek, amely a tanulóknál

gyakran felüti a fejét, hogy ti. egy múlt idejű cselekvés kifejezésére minden esetben a befejezett aspektust kell használni, mert hiszen egy múlt idejű cselekvés mindig lezárt kell hogy legyen. Itt válik világossá, miért kell a befejezett aspektus definíciójában mindent elkerülnünk, ami a tanulóknál azt az elgondolást alakíthatná ki, hogy a cselekvés körülhatároltsága azonos a cselekvés bevégeztségével, időbeli lezárásával.

El kell tehát határolni az aspektus kategóriáját az idő kategóriájától: az időkategória ugyanis a cselekvés időviszonyát a beszélő idejéhez vagy egy másik cselekvéshez képest fejezi ki, ezzel szemben az aspektus-kategóriában a beszélőnek az igével kifejezett cselekvés egyes jegyeihez, általánosságban szólva a körülhatároltság jegyéhez való viszonya tükröződik vissza [15].

Vessünk még egy pillantást annak az órának a módszertani eljárására, amelynek célja csupán az aspektusokba való bevezetés. A sajátos szemléletmód vázolója után felidézzük a már ismert igepárokat, a tanár megállapítja az egyes igék aspektusát, de tartózkodik attól, hogy példák alapján esetleg rámutasson az aspektusképzés szabályaira.

A már ismert aspektuspárok áttekintése után az első órán ne nyújtsunk több elméleti ismeretet, hanem a megmaradt időt fordítsuk gyakorlatokra. Ecélből soroljon fel a tanár néhány mondatot különböző aspektusokkal, a tanulók fordítsák le és kisegítő kérdések útján magyarázzák meg, mit akar velünk közölni a beszélő az egyes mondatokban a különböző aspektusok segítségével. Hogy megkönnyébbítsük az elemzést, a diktálás és fordítás után irassuk fel a mondatokat a táblára, az igealakokat pedig az aspektusoknak megfelelően különböző színű krétákkal húzassuk alá.

A tanulóktól következetesen meg kell követelnünk a használt igepárok megtanulását. Ezért szabályként kövesse a tanár azt az eljárást, hogy mihelyt új ige bukkan fel a további órák alatt, lehetőség szerint mindig közölje annak az aspektuspárját is. Magától értetődik, hogy mi megkönnyítjük tanulóinknak az igepárok elkerülhetetlenül szükséges megtanulását, ha megállapítatjuk velük, hogy milyen formális különbségek vannak egy aspektuspár igéi között. Az aspektusképzés rendszeres megtárgyalására és a szabályokba foglalható általánosításokra azonban mégis csak akkor kerítsünk sort, ha a szóbanforgó képzési típusra vonatkozólag a már megtárgyalt szövegek alapján elegendő példa áll rendelkezésünkre. Erre kötelez bennünket a gyakorlati nyelvoktatásnak az a módszertani elve, hogy elméletileg csak az olyan grammatikai jelenségeket világítsuk meg, amelyekhez már elég széles lexikai alapunk van, mert csak így nyílik lehetőség arra, hogy az elméleti ismereteket a gyakorlati nyelvoktatásban alkalmazzassuk.

Mivel egyes határozószók (*často, vsegda, každyj den'* valamint *vdrug, odin raz, nakonec* stb.) és az aspektushasználat közt eléggé meghatározott viszony állapítható meg, a későbbi órák folyamán feltétlenül ajánlatos ilyen mondatok gyakoroltatása: „On *vsegda* pomogal otcu.

Inogda polučali pis'ma iz Sovetskogo Sojuza. *Každyj den' pionery vstrečalis' v parke. On často nadeval černoje pal'to*". Megjegyzésünk: az ilyen időhatározószók után mint *často, vseгда, každýj den'* stb., amelyek a cselekvés ismétlődésére mutatnak rá, a folyamatos aspektust kell használnunk.

Más típusú mondatok: „*Vdrug vstretil milicionera. Mat' srazu nadela pal'to. Nakonec i on polučil pis'mo. Tol'ko odin raz on pomog babuske*." Megjegyzésünk: a fenti mondatokban dőltbetűs határozószók után többnyire a befejezett aspektust használjuk.

Amikor e szabályokat megtanítjuk, mindenesetre tisztában kell lennünk azzal, hogy itt az aspektushasználat olyan törvényszerűségeiről van szó, amelyek nem minden esetben érvényesek az említett határozószókat illetően, tehát nem szabad e szabályokat abszolutizálnunk. Így pl. egyes adverbális meghatározású mondatokban, amelyek világosan a cselekvések ismétlődő sorára utalnak, mégis a befejezett aspektust kell használnunk, azt kell pl. mondanunk, hogy: „*Ja pjat' raz posmotrel etu p'esu* (tehát nem: *smotrel!*), ha azt a tényt akarjuk kifejezésre juttatni, hogy ezt a drámát én már ötször láttam elejétől végéig. Ugyanígy: „*On uže tri raza predložil mne pojti v kino*”, vagy: „*Neskol'ko raz perečel ja zapisku*”. E példák világosan megmutatják azt is, hogy akkor, amikor arról beszélünk a tanítás folyamán, hogy a folyamatos ige az ismétlődő cselekvés kifejezésére szolgál, állandóan hangsúlyoznunk kell, hogy ez a tételünk csak az *állandóan, határozatlanul gyakran* ismétlődő cselekvésre érvényes. Az ilyen adverbális meghatározások azonban, mint *pjat' raz, tri raza, neskol'ko raz, snova* stb. mégis arra utalnak, hogy a szóbanforgó cselekvés nem meg nem határozottan gyakran, hanem ötször, háromszor, néhányszor, másodjára ment végbe, azaz a cselekvés ötszöri, harmadszori, néhányzori, másodszori végrehajtását mint zárt egészet tolják a szemlélet előterébe, és ezért kell mellettük a befejezett aspektust használni. Rá kell azonban arra is mutatnunk, hogy a határozószók és az aspektus viszonyában végeredményben szintén a beszélő szemlélete érvényesül. Vö. pl.: *Ona medlenno podnjala na menja svoji glaza* [16], vagy: *Ona tri raza pisala zaprosy* [17].

Az aspektusok használatának helyes megtanítása még sokáig nagy gondot fog okozni tanárainknak. Állandó probléma ez a Szovjetunió nemzeti iskoláiban is, és általában minden olyan nyelvben, amelynek nincs olyan nagyszerűen kikristályosodott aspektusrendszere, mint az oroszoknak. A jó, tudományos alapvetés és a megfelelő gyakorlatok sokat enyhíthetnek ezen a helyzeten. Nem tekinthettem most feladatommak, hogy felvázoljam az idevonatkozó gyakorlatok sokféleségét, gazdag rendszerét. Tankönyveink ebben a tekintetben nem sok kívánnivalót hagynak maguk után. E gyakorlatok végső célja természetesen az, hogy tanulóink egy olvasott vagy hallott dolognak az elbeszélésében, a mindennapi élet híreinek, eseményeinek egyszerű, szabad közlésében önállóan tudják használni az aspektusokat. Ennek természetesen egyik előfeltétele az, hogy az aspektusok lényegére és funkciójára vonatkozó alapvető ismeretek közlése után nemsokára ismerkedjenek

meg a tanulók az orosz igék időrendszerével is, feltárva előtük az aspektusok és időalakok közti legfontosabb összefüggéseket.

Magától értetődik, hogy az aspektusok tanításának végig kell húzódnia az oktatás egész folyamán, és az aspektusokra vonatkozó kezdeti ismereteket a továbbiak során állandóan csiszolni, bővíteni kell. Ha az alapvetés helyes és a tudomány mai álláspontjának megfelelő, a ki-tartó munka végül is meghozza a maga gyümölcsét — tanulóink az aspektusok használatában kifogástalan magabiztosságot érhetnek el. Ne sajnáljuk hát a ráfordított időt, ne féljünk a túlterheléstől, mert igaza van dr. Horváth Gedeonnak, amikor az említett cikkében azt írja, hogy „bizonyos fogalmak (vid) megértésével is lehet túlterhelést megszüntetni!”

J E G Y Z E T E K

- [1] L. V. M. Nikitevič: Grammatičeskiye kategorii imeni i glagola v russkom jazyke, Alma-Ata, 1962:135.
- [2] L. P. Fretwurst: Zur Behandlung des Verbalaspekts im Russischunterricht, Wiss. Zs. der Ernst-Moritz-Arndt-Univers. Greifswald, 1963. XII. 416—424. Korreferátumomban felhasználtam e cikk azon részeit, amelyekkel magam is egyetérték. Példáim egy részét szintén innen vettem át.
- [3] L. dr. Bihari József: Az orosz vid-kategória kialakulásának kérdéséhez, Eger, 1961:434 kk.
- [4] Vö. E. Koschmieder: Aspekt und Zeit, Vandenhoeck et Ruprecht in Göttingen, 1963:1.
- [5] A következőkben elsősorban R. Ružička, A. V. Isačenko, A. N. Gvozdev, E. M. Galkina—Fedoruk, K. V. Gorškova, N. M. Šanskij idevágó műveinek gondolatmenetét követtem — kisebb módosításoktól eltekintve — P. Fretwurst interpretálásában.
- [6] L. dr. Bihari József: Az orosz igeaspektusok tanításának néhány módszertani problémája, Eger, 1963:53 kk.
- [7] Kivételt képeznek a po-val prefigált posidet', poguljat' típusú igék „egy keveset ülni”, egy keveset sétálni” jelentésben.
- [8] A. A. Spagis ebből azt a tanulságot vonja le, hogy a tranzitív igéket — ha nincs közvetlen tárgyuk és ez a kontextusból sem tűnik ki — általában folyamatos igékkel fejezzük ki.
- [9] Vö. V. M. Nikitevič i. m. 138.
- [10] Vö. P. Fretwurst i. m. A. N. Gvozdev megjegyzésével, aki szerint a po-val prefigált igéknek pozitív emfaticumuk van.
- [11] Vö. dr. Bihari József i. m. a 3. jegyzetben, 436. o.
- [12] A. V. Isačenko szerint az aspektusok megválasztásában a beszélőt megkötik a nyelvi normák és mondanivalójának a tartalma. L.: Gram. stroj russk. jaz. v sopost. s slovackim. II. 1960:131.
- [13] Helyesebb lenne befejezett, illetve folyamatos szemléletű igékről beszélni, de a tankönyvirodalomban ez a kifejezés gyökeresedett meg, és ezért nem térünk itt sem el tőle.
- [14] L. az előbbi jegyzetet.
- [15] L. E. Koschmieder i. m., amelyben ezzel ellentétes felfogást fejt ki.
- [16] L. I. S. Turgenev: Short novels, Moscow, 1961:41.
- [17] L. K. Simonov: Živye i mertvyje, 1960:271.